

Mariusz Nowak

Instytut Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach
Ul. Świętokrzyska 15, 25-406 Kielce

MAŁOPOLSKI RÓD ŚLASKICH – LINIA NA BRONISZOWIE – PRZYKŁAD ŚREDNIOZAMOŻNEJ SZLACHTY ZIEMI PIŃCZOWSKIEJ W XIX-XX W.

Słowa kluczowe: *Slascy, Małopolska, Pińczów, szlachta*

Przedmiotem artykułu są XIX i XX w. losy małopolskich Śląskich, a ściśle – jednej z jego gałęzi, siedzącej w Broniszowie w ziemi pińczowskiej¹. Ten silnie rozrodzony ród, mający swe linie także w ziemi ciechanowskiej, chełmińskiej i płockiej, stanowi interesujący obiekt badań z kilku powodów. Po pierwsze, jest przykładem średniozamożnego ziemiaństwa, które dominowało w strukturze społecznej i własnościowej tej warstwy w okresie niewoli narodowej i Polski Odrodzonej². Otwiera to pole badań nad próbami jego adaptacji, do zmieniających się warunków społeczno-gospodarczych po kolejnych reformach ustroju rolnego (1864, 1921, 1944). W drugiej połowie XIX w. dla dużej grupy ziemian objawia się one problemami z dostosowaniem się do kapitalistycznych stosunków prawnych i ekonomicznych na wsi Królestwa Polskiego. Ich zewnętrznymi symptomami były, m.in. trudności z utrzymaniem płynności finansowej i zadłużeniem majątku (z czym wiązało się zagrożenie sprzedaży części a nawet całości dóbr). Inna grupa rodów, w tym także Slascy, zasadniczo adaptowali się do nowych realiów; dokupując ziemię lub zmieniając dotychczasową siedzibę rodową, szukając lepszych warunków do gospodarowania. Burzliwe zmiany ekonomiczne XIX i XX w. niosły wyzwania dla ziemiaństwa, dążącego do uniknięcia

¹ Tytułowa ziemia pińczowska to historyczny region w Małopolsce (między Wisłą a Pilicą), na północny-wschód o Krakowa; przez który przepływa Nida Czarna i Szreniawa; E. Ćwiertak, *Czy przetrwają? Stan zachowania założenia dworsko-ogrodowych na Ponidziu, [w:] Dwór polski. Zjawisko historyczne i kulturowe*, pod red. A. Sieradzkiej, Kielce 2002, s. 23-26.

² W drugiej połowie XIX w. w rękach średnich posiadaczy znajdowało się 62% ogółu areалу należącego do większej własności ziemskiej, w rejonie północnej Małopolski, tj. w widłach Wisły i Pilicy; W. Caban, *Spółczesność Kielecczyzny 1832-1864*, Kielce 1993, s. 59-74.

degradacji swej dotychczasowej pozycji społecznej. W dobie zaborów i wojen światowych, obok nich, nie mniej istotne były czynniki polityczne, tj. możliwe represje ze strony najeźdźców z uwagi na zaangażowanie w walkę o odzyskanie niepodległości. W okresie XIX w. udział w kolejnych zrywach powstańczych wpłynął na osłabienie podstaw bytowych wielu rodzin ziemiańskich, co szczególnie mocno obserwuje się na przykładzie średnich i drobnych spadkobierców tradycji rodowej. Na koniec warto wskazać, iż Slascy z pińczowskiego Broniszowa byli przykładem nieformalnego środowiska liderów ziemiańskich społeczników³. Miało to swe konsekwencje, z punktu widzenia oddziaływania na włościan, przyczyniając się do podniesienia kultury rolnej w rodzinnym regionie. W pierwszej części artykułu skupiono się na wskazaniu okoliczności osiedlenia się rodu w ziemi pińczowskiej w dobie wczesno nowożytnej oraz czynników wpływających na trudności ze stabilizacją majątkową i zachowaniem statusu średniozamożnej szlachty. To pozwoliło w dalszej partii tekstu na wskazanie, iż dziedzictwo epoki przedrozbiorowej w dużej mierze rzutowała – w okresie XIX i XX w. – na konieczność, ze strony Slaskich, aktywności ekonomicznej i odpowiedniej strategii matrymonialnej. Zewnętrznym tego wyrazem były liczne transakcje kupna-sprzedazy dóbr ziemskich a także zmiana siedziby rodowej.

Na marginesie, analizy dziejów Slaskich warto odnieść się do jeszcze problemu, tj. wyzwań, jakie dla historyków stanowią badania nad średniozamożnym i drobnym ziemiaństwem. Dotyczą one kwestii dostępu do spuścizny rękopiśmiennej. Wynika to ze zniszczeń wojennych czy kataklizmów naturalnych, co powodowało, iż baza źródłowa zdeponowana w archiwach państwowych czy duchownych, nie zachowała się w ogóle lub w stopniu szczątkowym. W innych przypadkach, archiwalia podworskie pozostały w rękach potomków tradycji herbowej. W dużej mierze, od świadomości historycznej tych osób zależało udostępnienie, bezpośrednio – badaczom, czy pośrednio – poprzez publikację posiadanych przez siebie materiałów źródłowych czy próby opracowania, choćby zarysu dziejów rodu lub ich jego poszczególnych przedstawicieli. Powyższa kwestia została w tym miejscu podniesiona, gdyż w przypadku Slaskich z ziemi pińczowskiej nie zachował się zwarty zespół podworski. Żmudne poszukiwania w poszczególnych zespołach lokalnej administracji, organizacji społecznych i ekonomicznych przyniosły ograniczone rezultaty. Stąd też cennym uzupełnieniem badań okazały się publikacje biogramów i wspomnień przedstawicieli Slaskich, pióra ich potomków, powstałe w oparciu o archiwalne zbiory rodzinne.

³ Kryterium średniozamożnego ziemiaństwa w dobie XIX-XX w. zostało przyjęte w niniejszym artykule za W. Cabanem; ten uznał, iż posiadało ono majątki o powierzchni od 10 do 50 włók (od ok. 165 ha do 825 ha); tamże, s. 64.

W historiografii przyjmuje się, iż Slascy herbu Grzymała wywodzą się z ziemi ciechanowskiej, chełmińskiej i płockiej. Ich gniazdem rodowym miała być osada Slasy-Leszczę⁴. W okresie staropolskim używali nazwiska Slaski. Byli średniozamożną szlachtą posesjonacką, starającą się wzmocnić swą pozycję w ramach tej grupy majątkowej. Osiągano to poprzez kumulowanie dóbr ziemskich oraz – jak to określił Stanisław Cynarski – poprzez tzw. „strategię matrymonialną”⁵ (ożenki z przedstawicielkami rodów zamożniejszych lub cieszących się prestiżem, z uwagi na dzierżone urzędy ziemskie). Warto podkreślić, iż w niektórych z rodów średniozamożnej szlachty udało się awansować do elity swego stanu – magnaterii. Drogą do tego była kariera w hierarchii urzędniczej administracji centralnej Pierwszej Rzeczypospolitej. Otwierało to dostęp do intratnych dzierżaw starostw, przynoszących środki, pozwalające na nabywanie kolejnych dóbr ziemskich. W okresie XVI-XVIII w. to poszerzanie zaplecza majątkowego w ciągu zaledwie kilku pokoleń dała postawy do świetności rodów, m.in.: Lanckorońskich, Zamoyskich, Sanguszków, Potockich czy Wielopolskich⁶.

Nakreślony wyżej proces mobilności społecznej, najbardziej aktywnych jednostek w sferze publicznej i ekonomicznej w ramach stanu szlacheckiego był także obserwowany na gruncie rodu Slaskich. Przy czym warto nadmienić, iż jego dzieje nie potoczyły się tak jak w przypadku wyżej wymienionych. Nie doszło do awansu ich do elity magnackiej; mimo niewątpliwego wzmocnienia poziomu zamożności i aktywności w sferze politycznej, zachowali status szlachty posesjonackiej. Złożyło się na to szereg przyczyn, o czym szerzej – poniżej.

Na początku XVII w. dużą aktywność dającą perspektywę awansu w wymiarze społecznym i ekonomicznym wykazywał dziedzic gniazda rodowego, Tomasz ze Slasów-Leszczę (?-?), używający nazwiska Slaski. Zaplecze majątkowe pozwoliło mu na podjęcie studiów na Akademii Krakowskiej; wykształcenie, jakie zdobył oraz popularność wśród szlachty ciechanowskiej pozwoliły mu sięgnąć po lokalny urząd ziemski: stolnika (notabene po swym bracie – Adamie). Momentem decydującym dla dalszych jego losów jak całego rodu było zbliżenie do wpływowego biskupa płockiego Karola Wazy – brata króla Zygmunta III. W 1631 r. za zgodą królewicza zajął urząd podstarościego żywieckiego. Przez niemal dwadzieścia lat Tomasz Slaski pełnił zarząd nad tamtejszymi dobrami znajdującymi się w posiadaniu tego księcia Kościoła. Sprawdził się w tej roli, czego dowodem była rozbudowa miasta

⁴ *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836-1861*, opr. E. Sęczys, Warszawa 2000, s. 636.

⁵ S. Cynarski, *Dzieje rodu Lanckorońskich z Brzezia od XIV do XVIII wieku. Sprawy kariery urzędniczej i awansu majątkowego*, Warszawa 1996, s. 229-230.

⁶ T. Zielińska, *Poczet polskich rodów arystokratycznych*, t. 1, Warszawa 1997, passim.

Żywca i tworzenie nowych osad⁷. Te obowiązki zmusiły go do stałego pobytu w Małopolsce, co skutkowało decyzją o przeniesieniu się na stałe z Ciechanowskiego. Urząd podstarościego otwierał Tomaszowi drogę do zbliżenia z miejscowymi, bogacącymi się rodami szlacheckimi, w części niedawno nobilitowanymi spośród krakowskiego patrycjatu. Prawdopodobnie w roku 1654-1655 zawarł związek małżeński z przedstawicielką krakowskiego rodu murarzy-architektów – Katarzyną z Puschów. Dzięki wzbogaceniu się i wianie wniesionym przez żonę, w 1656 r. zrezygnował z urzędu podstarościego żywieckiego, decydując osiąść w nabytych rok wcześniej od Glińskich, małopolskich dóbr Bełzów i Czajęczycze pod Skalbmierzem. Wieloletni pobyt na Żywiecczyźnie powodował, iż nie był homo novus dla małopolskiej szlachty⁸. Ponadto stan majątkowy lokował go w kategorii społecznej średnich właścicieli ziemskich. Brał aktywny udział w życiu politycznym, zyskując poparcie dla pełnienia w 1660 r., kolejnego urzędu ziemskiego – stolnika zakroczymskiego. Był uczestnikiem sejmiku proszowskiego; w jego trakcie okazał się legitymistą i sprzeciwiał się abdykacji Jana Kazimierza (1668); wiadomo, że uczestniczył, jako elektor w wyborze na króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego (1669). W tym okresie nabył kolejne dobra Pałecznicza (nowa siedziba rodowa) i Pamięćce w ziemi proszowskiej⁹.

Dziedzic Tomasz – Adam (1660-1704) kontynuował działania ojca – czego dowodem było poślubienie przedstawicielki wpływowego rodu Czarnieckich – Konstancji. Dodatkowo popularność wśród szlachty małopolskiej zdobył zasługami w czasie wojen z Turcją, za czasów Jana III Sobieskiego. To otworzyło mu drogę, aby u schyłku życia sięgnąć po urząd podczaszego mielnickiego (1695). Umocnił także pozycję majątkową rodu; utrzymał większość z odziedziczonych po ojcu dóbr (Pałecznicza, Czajęcznicze i Bełzów); nabył także kilka wsi w Proszowskim: Szarbia, Glew, Boszczynek, Szczekanów i Majkowice¹⁰. Adam umierając w 1704 r., pozostawił po sobie liczne potomstwo – siedmiu synów – najstarszego, Franciszka (?-1744), Józefa, Stefana, Andrzeja, Michała, Jacka i Stanisława). Niewiele pozostało danych na ich temat; wiemy, iż dobra zgromadzone przez Adama,

⁷ *Andrzeja Komonieckiego >>Dziejopis żywiecki<<*, wydał S. Szczotka, t. 1 (do 1704 r.), Żywiec 1937, s. 38, 208; *Słownik biograficzny Żywiecczyzny*, t. 3, pod red. A. Urbańca, Żywiec 2000, s. 203-205.

⁸ Zdaniem Kazimierza Przybośa, w ramach województwa krakowskiego, posiadanie od 2 do 4 wsi wskazywało na przynależność Śląskiego do szlachty średniej (grupą pośrednią – od 4 do 9 wiosek – oddzielającą od wielkiej własności (tj. od 10 wsi wzwyż). K. Przyboś, A. Walaszek, *Reprezentacja sejmowa województwa krakowskiego w XVII wieku*, „Studia Historyczne” 1977, R. 20, z. 3, s. 381.

⁹ Z. Doliwa-Klepacki, *Dwory i dworski i ich właściciel w województwie świętokrzyskim*, t. 1, Ostrowiec Świętokrzyski 2013, s. 150; A. Laszuk, *Szlachta w województwie krakowskim w świetle rejestrów pogłównego z 1622 roku*, „Przegląd Historyczny” 1988, t. 79, z. 3-4, s. 449.

¹⁰ Z. Doliwa-Klepacki, *Dwory i dworki...*, t. 1, s. 593.

zostały podzielone między potomków. Rodowa Pałecznicza oraz Szarbie, Glewa, Boszczynek wraz z godnością podczaszego mielnickiego pozostała przy Franciszku; nie sposób odnieść wrażenie, iż działy rodzinne wpłynęły na osłabienie perspektyw wzmacniania pozycji majątkowej i społecznej rodu. Prawdopodobnie Franciszek miał świadomość tego niebezpieczeństwa; stąd też poszukiwał kandydatki na żonę, mogącej wnieść w wianie odpowiednie zabezpieczenie. W 1719 r. znalazł ją w osobie Marianny, córki kasztelana bieckiego Piotra Dembińskiego¹¹. Z tego związku pochodziło dwóch synów: Adam (1722-1787) i dominikanin, Stanisław (1725-1788)¹².

Pierworodny odziedziczył Szarbie, Boszczynek i Glewa. Związek małżeński z Anną z Colonna-Walewskich, córką podkomorzego sieradzkiego Marcina, pozwolił mu znacznie powiększyć zaplecze majątkowe. Adam prowadził aktywną działalność ekonomiczną, jako właściciel ziemski, prowadząc obrót płodami rolnymi jak i samą ziemią. Inną drogą zdobycia środków finansowych była służba wojskowa; od początku lat pięćdziesiątych XVIII w. w Korpusie Artylerii Koronnej. W 1770 r. służył się stopnia pułkownika¹³. W wyniku wskazanych zabiegów zgromadził rozległy majątek ziemski, zlokalizowany w różnych częściach Małopolski. Pozostała przy nim część rodowych dóbr Szarbie i Boszczynek, nabywając także Rzeplin, Warzyn, Nieznanowice w Olkuskim oraz Stoki, Węchadłów w Pińczowskim. Jednak z biegiem czasu, na skutek zadłużenia, część z tych dóbr odpadła od Adama Slaskiego (np. Borzykowa i Glewa)¹⁴. Ponadto z uwagi na posiadanie liczego potomstwa, ponownie jak w czasach jego dziada, pojawiło się zagrożenie dla podstaw majątkowych rodu¹⁵. Spośród pięciu synów Adama, Wincenty oddał się służbie Kościołowi; zostając plebanem w Igołomni. Po śmierci ojca, pozostali przejęli dobra w ramach ugody rodzinnej zawartej w lipcu 1789 r. Oznaczała ona

¹¹ T. Żychliński, *Złota księga szlachty polskiej*, t. 5, Poznań 1883, s. 58.

¹² *Testamenty szlachty krakowskiej XVII-XVIII w.*, oprac. A. Falniowska-Gradowska, Kraków 1997, s. 177-178.

¹³ M. Machynia, C. Srzednicki, *Oficerowie Dawnej Rzeczypospolitej 1777-1794. Spisy*, t. 1, *Oficerowie wojska koronnego*, cz. 3. Piechota, Kraków 1998, s. 329.

¹⁴ Por.: regulację długów przez Adama na rzecz szwagra Stanisława Dembińskiego. Ibidem; Z. Doliwa-Klepaki, *Dwory i dworki...*, t. 1, s. 150.

¹⁵ T. Żychliński, *Złota...*, t. 5, s. 146-147. W tym siedem córek (z tego trzy znalazły się w krakowskich zakonach). Spośród wspomnianych największy awans osiągnął Marcin – sięgając po urząd starosty brzegowskiego w Chęcińskim i szambelana Stanisława Augusta, kilkakrotnie – posła na sejm (1782-1791); właściciel rozległych dóbr Krzysztoforce w Krakowskim. Z kolei Jan Feliks odznaczył się w czasie powstania kościuszkowskiego, jako generał ziemiański i dowódca kosynierów (uczestniczył w bitwach pod Raclawicami i Szczekocinami); podobnie jak brat Andrzej – porucznik w 11 regimencie grenadierów; J. J. Wiśniewski, *Aneks. Ród Slaskich*, [w:] *Ziemiaństwo polskie 1920-1945. Zbiór prac o dziejach warstwy i ludzi*, pod red. J. Leskiewiczowej, Warszawa 1988, s. 235; M. Machynia, C. Srzednicki, *Oficerowie Dawnej...*, s. 329.

podział majątku między czterech synów i przygotowanie posagu dla pięciu córek. Marcin (?-1789) objął Nieznanowice; miał także spłacić brata Andrzeja (?-1803) i Józefa (1765-1816). Natomiast Jan Feliks (1768-1847) przejął Stoki, Warzyn, Rzeplin i Szarbie¹⁶.

Zawarcie związku małżeńskiego Józefa z Marianną z Pugetów, otworzyło mu drogę na awansu społecznego. Rodzina żony poprzez swoją kuzynkę Henriette – faworytę króla Stanisława Augusta – posiadała wpływy na jego dworze. Prawdopodobnie w latach osiemdziesiątych XVIII w. dzięki jej wstawiennictwu nadano Józefowi godność tytułarną – szambelana jego Królewskiej Mości (podobnie jak i jego bratu – Andrzejowi). W tym czasie miał służyć w wojsku polskim w stopniu chorążego; otwartym pytaniem była kwestia jego udziału w powstaniu kościuszkowskim (wiadomo, iż np. jego Jan Feliks był generałem ziemi krakowskiej i dowódcą kosynierów w bitwie pod Raclawicami; zaś Andrzej był porucznikiem wojsk koronnych i członkiem komisji porządkowej). Duża mobilność społeczna oraz dążenie do zachowania stabilności majątkowej, charakterystyczne dla średniej szlachty objawiło się mocno na gruncie Śląskich. Ze szczytkowych informacji możemy wskazać, iż w 1789 r. Józef ze spląty otrzymanej od braci, nabył Ludynię pod Włoszczową; w dwa lata później zapisał ją żonie – Teresie ze Zbierchowskich¹⁷. Pozostawił po sobie trzech synów: Aleksandra (1800-1884), Feliks (1805-?) i Rudolf (1807-1851)¹⁸. Warto wskazać, iż od najstarszego wywodziła się bezpośrednio broniszowicka gałąź małopolskich Śląskich.

W grudniu 1830 r. w Krakowie, Aleksander poślubił Paulinę z Dąbskich, córkę Jana, chorążego gwardii konnej litewskiej¹⁹. Śląski był czynnym uczestnikiem powstania, służąc w 10 pułku piechoty liniowej. W tradycji rodzinnej zachowała się informacja, iż dosłużył się stopnia kapitana; od marca do października 1831 r. przeszedł z nim cały szlak bojowy (m.in. walczył na Lubelszczyźnie oraz pod Warszawą)²⁰. W bliżej nieznanych okolicznościach doszło do zmiany stanu posiadania Aleksandra i jego braci. Według Ludwika Śląskiego (notabene wnuka wymienionego): *kolejne powstania, a zwłaszcza to z 1830/31 r., pochłonęło cały posiadany majątek. Z uratowanych resztek dziadek zakupił nieduży majątek*

¹⁶ E. Danowska, *Śląski Jan Feliks (ok. 1768-1847)*; [w:] *Polski Słownik Biograficzny* [dalej: PSB]; t. 38, Warszawa 1997-1998, s. 550-551; idem, *Śląski Marcin (zm. 1789)*, [w:] PSB, t. 38, Warszawa 1997-1998, s. 551-552.

¹⁷ W 1802 r. żona Józefa sprzedaje Ludynię, Ignacemu Morstinowi. S. Borkiewicz, Z. Linowski, *Monoografia historyczna i gospodarcza powiatu jędrzejowskiego*, Kielce 1937, s. 86-87, 201.

¹⁸ P. Leleweł, *Pamiętniki i diariusz domu naszego*, Wrocław 1966, s. 128.

¹⁹ Tamże, s. 321, 362.

²⁰ Tamże; *Księga wspomnień Alfreda Młockiego*, opr. A. Giller i P. Zbrożek, Paryż 1884, s. 139-215.

*Borzykową w powieci stopnickim*²¹. Z zachowanych danych archiwalnych ówczesnych władz lokalnych wynika, iż zakupił go od Feliksa Strusia; prawdopodobnie w 1837 r.²² W dobie międzypowstaniowej, Aleksander należał do grupy właścicieli wprowadzających w swych majątkach zasady postępy agrotechnicznego (nawożenie, nowoczesne maszyny i narzędzia ł oraz płodozmian) dążących do podniesienia ich efektywności²³. Był członkiem założycielem Towarzystwa Rolniczego w Królestwie Polskim²⁴. Ze związku Aleksandra z Pauliną z Dąbskich pochodził: Mieczysław (1845-1880), Juliusz (1836-1916), Ludwik (1841-1885) i Ludwika²⁵. Slaski-senior mimo niedużych zasobów materialnych, dbał o wykształcenie synów. Prawdopodobnie pod wpływem szwagrów – Karola i Jana Dąbskich – absolwentów Instytutu Agronomicznego w Marymoncie, z myślą o przyszłości swych potomków, jako zarządców majątków ziemskich, skierował ich do wskazanej uczelni. Po jej ukończeniu Mieczysław i Ludwik przyjęli w dzierżawę; pierwszy Łągiewnik w Stopnickim; drugi – Kuchary w Proszowickim²⁶. Z kolei Juliusz po ukończeniu studiów w 1854 r., przez kilka lat wspomagał rodziców, kierując zarządkiem majątku rodzowego Borzykowa. Równoległe do tego poszukiwał kandydatki na żonę; znalazł ją w osobie Julii z Gawrońskich. Usamodzielnienie synów Aleksandra spowodowała konieczność przeprowadzenia działów rodzinnych, m.in. przyznając Juliuszowi prawa własności do folwarku wchodzącego w skład dóbr borzykowskich – Zbrodziec. W dniu 12 czerwca 1858 r. Juliusz zawarł związek małżeński z Julią²⁷. Młodzi osiedli w przyznanym mu przez ojca majątku; jednak w rok później, doszło do zmiany ich położenia materialnego, za sprawą zakupu nowych dóbr – Broniszowa w ziemi pińczowskiej.

Była to posiadłość, o której najstarsze wzmianki pochodzą z XIV w.; wspomina się w nich o jej właścicielach – Broniszewskich. W epoce nowożytnej przechodziły

²¹ Według tradycji rodzinnej Slaskich, ofiarność Jana Feliksa na rzecz powstania kościuszkowskiego (wypożyczył werbowanych przez siebie ochotników do oddziałów kosynierów) spowodowała zadłużenie i konieczność sprzedaży Warzyna w r. 1802/1803. Prawdopodobnie z tych powodów utracił także Szarbię. Jego synowi, Adamowi udało się zachować Rzeplin; natomiast młodszy, Teodor – poseł na sejm 1830-1831 osiadł w majątku żony – Zgórsku pod Kielcami. E. Danowska, *Slaski Jan Feliks...*, s. 551; W. Saletra; *Krakowskie i Sandomierskie w czas powstania listopadowego*, Kielce 2005, s. 114; L. Slaski, *Wspomnienia z dawnych lat*, Kazimierza Wielka 2010, s. 16.

²² W archiwaliach władz lokalnych pojawiają się informacje o nowym właścicielu dóbr i uregulowaniu po wielu latach zaległości podatkowym po poprzedniku. Archiwum Państwowe w Kielcach [dalej: APK], Rząd Gubernialny Kielecki, sygn. 8411, k. 15; Rząd Gubernialny Radomski, sygn. 4567, k. 16, 37.

²³ APK, Akta Hipoteczne dóbr ziemskich powiatu pińczowskiego 1825-1920, sygn. 10, k. 1-3.

²⁴ Lista członków Towarzystwa Rolniczego w Królestwie Polskim w roku 1860, b. r. i m. w., s. 58.

²⁵ Z. Doliwa-Klepacki, *Dwory i dworki...*, t. 1, s. 593.

²⁶ L. Slaski, *Wspomnienia...*, s. 17.

²⁷ W. Wiśniewski, *Slaski Jarosław (1859-1903)*, w: *PSB*, t. 50, Warszawa 2015, s. 504.

w ręce Dąbskich, Dębińskich, Gołuchowskich i Jordanów²⁸. Ta niekorzystna tendencja utrzymała się w kolejnym XIX stuleciu, gdyż majątek był w posiadaniu czterech rodów (Linowskich, Moszyńskich, Majewskich i Gawrońskich). W 1833 r. Ludwika z Majewskich wniosła Broniszów do stadła z Wilhelmem Gawrońskim – ziemianinem z Galicji. Z uwagi na to, iż małżeństwo przebywało tam na stałe, przez niemal trzy dekady Broniszów był dzierżawie. Często zmieniający się arendarze, nie przykładali należytej wagi do prowadzenia majątku; efektem tego była dekapitalizacja dóbr trwałych. W lipcu 1853 r. przez ten majątek przeszedł huragan z gradobiciem, który przyniósł katastrofalne skutki: doszło do zniszczenia, zasiewów, budynków gospodarczych oraz dworu. Z uwagi na to, teściowie zdecydowali się na formalną sprzedaż tego majątku, swemu zięciowi – Juliuszowi²⁹.

Ten podobnie jak ojciec należał do osób o postępowych poglądach, czego wyrazem był fakt, iż należał do nieformalnego środowiska tzw. młodej szlachty. Deklarowali się, jako zwolennicy podniesienia kultury rolnej kraju i jego przyspieszonej modernizacji. Pod względem statusu społecznego rekrutowali się ze średniozamożnego ziemiaństwa; w dużej mierze czerpiąc te idee, ze studiów wyniesionych w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie. Dla Juliusza, pod wpływem jego mentora i autorytetu – dyrektora uczelni, Michała Oczapowskiego – były impulsem do realizacji tych kroków, m.in. poprzez oczynszowanie chłopów (w opinii przedstawicieli szlachty i samego Śląskiego, miało ich to przygotować do przejścia w przyszłości pełnej własności ziemi). Juliusz uczestniczył w dyskusjach nad tą kwestią, zrzeczającym postępową szlachtę, Towarzystwie Rolniczym Królestwa Polskiego. Co więcej, w 1860 r. sam zdecydował o przeprowadzeniu w Broniszowie, rozdziału gruntów chłopskich od dominialnych, aby w dalszym etapie znieść pańszczyznę i wprowadzić wieloletnie umowy dzierżawne. Uznał, iż jedynym sposobem na podźwignięcie majątku, będzie wprowadzenie płodozmianu w miejsce trójpolówki. Ta miała być podstawą nowej produkcji rolnej o charakterze przemysłowym, tj. specjalizacji w kierunku zbożowym, roślin pastewnych i buraka cukrowego. Na owe czasy program gospodarczy dla Broniszowa był nowatorski, budząc żywe dyskusje w rodzinie i okolicznych dworach³⁰.

²⁸ J. Krzepela, *Księga rozszedlenia rodów ziemiańskich w dobie jagiellońskiej*, cz. 1, Małopolska, t. 1, Kraków 1915, s. 107.

²⁹ W momencie sprzedaży liczył 268 ha. APK, Rząd Gubernialny Radomski, sygn. 7797, k. 5, 54-55; H. Slaska, M. Slaski, *Slaski Juliusz (1836-1916)*, [w:] *Ziemiańskie polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, t. 2, Warszawa 1994, s. 116

³⁰ W. Caban, *Spoleczeństwo...*, s. 106-107.

Na marginesie tej kwestii warto wspomnieć o ówczesnej postawie politycznej Juliusza. Kierując się realizmem politycznym uznał, iż w ówczesnym położeniu, Królestwo nie ma szans na niepodległość. Stąd w latach 1862-1863 popierał program odbudowy częściowej autonomizacji kraju, realizowany przez ówczesnego naczelnika rządu cywilnego, Aleksandra Wielopolskiego. W czasie powstania styczniowego, które doprowadziło do zniesienia przez carat powyższych koncesji – mimo, że był przeciwny zrywowi zbrojnemu – kierując się patriotycznym obowiązkiem, wsparł je, obejmując funkcję naczelnika okręgu chęcińskiego. Po jego upadku, wrócił do propagowania idei oddolnej modernizacji kraju³¹. Kierując się ideałami pracy organicznej wpisywał się w grupę aktywistów ziemiańskich tego regionu pińczowskiego i miechowskiego (m.in. Gabriel Godlewski z Kłonna, Zygmunt Glinka z Suchej, Kazimierz Gautier z Małoszyc), którzy w okresie popowstaniowym prowadzili szeroką akcję popularyzacyjną nowinek agrotechnicznych wobec większej jak i mniejszej własności (tj. włościan)³². Po upadku powstania 1863-1864, reforma uwłaszczeniowa wprowadzona przez rząd carski na terenie Królestwa odbiła się niekorzystnie na kondycji wielu majątków, w tym także wspomnianego terenu. Brak wiedzy i umiejętności ich właścicieli doprowadził w skrajnych do bankructwa i parcelacji dóbr. W efekcie część majątków zostało zlicytowanych; ich nabywcami byli sąsiedzi-ziemianie, włościanie lub przedsiębiorcy wypuszczający je w dzierżawę. W sąsiedztwie Slaskiego w ten sposób doszło do częściowej lub całkowitej parcelacji Cieszkowej Mieroszewskich; Mękarzewice Potockich, Koryto Żwanów czy Kolosy Gaszyńskich³³. To zjawisko nasiliło się w latach osiemdziesiątych-dziewięćdziesiątych XIX w., na co wpływ miał kryzys, wywołany napływem tańszego zboża i mięsa ze Stanów Zjednoczonych i antypodów. Juliuszowi Slaskiemu udało się uniknąć powyższych perturbacji, co wynikało z adaptacji na gruncie Broniszowa, wiedzy wyniesionej z instytutu marymonckiego. Był ostrożnym inwestorem i w odróżnieniu od szeregu ziemian, którzy zbankrutowali z uwagi na zbyt forsowane inwestycje, nie podejmował tego typu radykalnych kroków. Opierał się na środkach, jakie pozyskiwał z dochodów, ze stopnickich Zbrodnic – gdzie nadal mieszkał on rodziną³⁴. Ta kwestia wyraźnie

³¹ Śp. Juliusz Grzymała-Slaski, „Tygodnik Ilustrowany” nr 51, 16 XII 1916, s. 612; W. Caban, *Z dziejów powstania styczniowego w rejonie Gór Świętokrzyskich*, Warszawa 1989, s. 192.

³² T. Stolarski, *Znani i nieznanzi ziemi włoszczowskiej*, [w:] *Z dziejów Włoszczowy i regionu włoszczowskiego*, pod red. A. Massalskiego i B. Szabat, Kielce 1991, s. 267-268.

³³ A. Bienias, S. M. Przybyszewski, *Czarnocin. Kartki z przeszłości gminy*, Kielce 1998, s. 79-80.

³⁴ Z tego związku pochodziło pięcioro potomstwa; w tym trzech synów: Jarosław (1859-1903); Kazimierz (1867-1924); Juliusz (1869-1937). Juliusz dbał, aby synowie uzyskali wykształcenie, pozwalające im zapewnić stabilizację ekonomiczną. Najstarszy ukończył studia inżynierskie w Dorpadzie,

ciążyła na Juliuszu, z uwagi na przedłużające się pobyty w modernizowanych dobrach Broniszów³⁵. W 1864 r. zakończył odbudowę dworu w Broniszowem, co pozwalało na przeniesienie się na stałe do nowego lokum. Stąd też w rok później, zdecydował się na sprzedaż stopnickiego majątku, odziedziczonego po ojcu. Slaski pozyskane środki przeznaczył na dalsze inwestycje w swej pińczowskiej posiadłości, której warunki bonitacyjne dawały perspektywy większych dochodów, niż w rejonie stopnickim. Stałym źródłem finansowania były kredyty uzyskane pod hipotekę z Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego oraz zaliczki, jakie pobierał pod przyszłe zbiory, ze strony cukrowni „Łubna”. Ta ostatnia – dość intratna forma zasilania w środki inwestycyjne – była możliwa, z uwagi na wieloletnią umowę zawartą w 1875 r., z Towarzystwem Akcyjnym prowadzonym przez hrabiów Juliana Tołłoczko³⁶. W ciągu kolejnych, niemal sześciu dekad, Broniszów Slaskich, należał – obok Cuszowa i Nadzowa Franciszka Bocheńskiego, Gniazdowa Edmunda Zagórskiego, Ostrowa Stanisława Kamockiego i Kazimierzy Wielkiej Leona hr. Łubieńskiego – do tzw. plantatorów wielkorolnych. Ci stanowili podstawową bazę surowcową dla cukrowni „Łubna”³⁷. Z drugiej strony, dodatkowe środki przynosiły oszczędności z tytułu braku rozbudowanej służby folwarcznej. Slaski nie zdecydował się także na zarządę; w jego miejsce sprawami zajmował się miejscowy gospodarz. W odróżnieniu od wielu majątków, nie zatrudniał także robotników folwarcznych. W ich miejsce pojawili się półordynariusze, tj. okoliczni chłopcy pracujący 3 dni w tygodniu. Zyskiwali stały dochód a dwór nie ponosił kosztów budowy i utrzymania robotników folwarcznych³⁸. W sumie, dzięki wskazanym wyżej środkom, stopniowo zagospodarował areał rolny pod rozwijaną

które umożliwiły mu wejść w spółkę przedsiębiorstwa w Kijowie, produkującego urządzenia dla cukrowni „A. Bukowiński i J. Slaski”. Był znanym ekspertem w dziedzinie przetwórstwa buraka cukrowego; zmarł nagle w Paryżu podczas zjazdu ekspertów w tej dziedzinie. Młodszy synowie, Kazimierz i Juliusz byli absolwentami galicyjskiej szkoły rolniczej w Dublinach. Kazimierz po poślubieniu pod koniec lat 80 XIX w. Sabiny z Włodków, ok. 1890 r. nabył 186-hektarowy Boszczynek (notabene, w poprzednim stuleciu należący do jego pradziada) pod Kazimierzą Wielką. Z kolei Juliusz był wieloletnim dzierżawcą w sąsiadującym z bratem Rogowem i Kościelcem; w 1911 r. nabył w tym rejonie – Skorczów (w chwili nabycia – około 246 ha). Dwie córki poślubiły ziemian: Maria (1862-1923) wyszła za Kazimierza Podłodowskiego ze Szczotkowic w powiecie pińczowskim; zaś Aleksandra (1865-1941) za Stanisława Jabłońskiego z Płockiego; APK, Wydział Powiatowy w Pińczowie 1919-1939, sygn. 659, k. 194; *Wspomnienia Ludwika Slaskiego*, [w:] S. M. Przybyszewski, *Kazimierza Wielka*, Kazimierza Wielka 2005, s. 67; C. z Tołłoczko Ciszewska, *Gawęda o tym co było... Wspomnienia*, Kazimierza Wielka 2009, passim.

³⁵ H. Slaska, M. Slaski, *Slaski Juliusz...*, s. 116.

³⁶ H. Oziębłowski, S. M. Przybyszewski, *Cukrownia „Łubna” 1845-1995. Materiały i szkice do dziejów Cukrowni i Kazimierzy Wielkiej*, Kazimierza Wielka 1995, s. 45, 157.

³⁷ APK, Cukrownia „Łubna” w Kazimierzy Wielkiej (1870-1950), sygn. 137, k. 1-25.

³⁸ L. Slaski, *Wspomnienia...*, s. 34.

plantację buraka cukrowego. Równocześnie, z uwagi na rozwiniętą hodowlę koni, prowadzoną w rodzimym rejonie proszowicko-miechowskim i sąsiednim – jędrzejowskim, rozwijał plantację popularną wówczas rośliny pastewnej – esparcety i zbóż (pszenicy i owsa). Co charakterystyczne, powyższa specjalizacja funkcjonowała do końca posiadania Broniszowa w rękach Śląskich, tj. do 1945 r.

Sukcesy w działalności ekonomicznej powodowały, iż Juliusz cieszył się dużą popularnością wśród szlachty regionu pińczowskiego. W tej części Małopolski ówczas w środowisku właścicieli ziemskich funkcjonował grupa liderów – nieformalnych przywódców tego miejscowego środowiska. Powyższe zjawisko było typowe dla tej epoki i wywodziło się jeszcze z epoki przedrozbiorowej. W rejonie pińczowskiego i sąsiadującym – miechowskiego – przywódczą rolę posiadali margrabiowie Wielopolscy z Chrobrza, a obok nich średniozamożne ziemiaństwo: Trzebińscy z Miławczyc, Deskurowie z Sancygniowa, Tańscy z Rosiejowa, Trzetrzewińscy z Morska i Zakrzeńscy z Plechowa³⁹. Do tej grupy należał także Juliusz. Dowodem tego były nominacje na funkcje zaufania publicznego. W 1860 r. został wybrany wójtem gminy, a od 1869 r., przez kilkanaście lat pełnił funkcję sędziego pokoju w Skalbmierzu⁴⁰.

W 1872 r. doszło do tragicznego wydarzenia w dziejach Juliusza – zmarła żona – Julia. Ciężar prowadzenia majątku, wychowania i wykształcenia licznego potomstwa spadł na seniora rodu. W pięć lat zdecydował się na powtórny ożenek z córką ziemianina z Jasielskiego – Heleną z Wojnarowskich⁴¹. Wskazane perturbacje nie przeszkodziły Śląskiemu na osiągnięcie sukcesu życiowego. Dowodem tego był fakt, iż przez cały okres gospodarowania w Broniszowie, tj. do 1916 r., zdołał on, jako jedyny wraz z Adamem Linowskim z Zięblic jako jedyni w okolicy, zachowali swe majątki. Pozostałe jedenaście dóbr, albo zbankrutowało lub zostało częściowo rozparcelowanych⁴². Co więcej, w kwietniu 1891 r. Juliusz Śląski nabył

³⁹ W innych częściach Małopolski, np. w Stopnickim prym wiedli Radziwiłłowie obok Popielów, Łuniewskich i Borkowskich; zaś w Opatowskim – Karscy i Targowscy, w Miechowskim – Wielopolscy, Małachowscy i Wielhorscy. *Śp. Juliusz Grzymała...*, s. 612; S. Borkowicz, *Historia organizacji społeczno-rolniczych w województwie kieleckim (1898-1933)*, Kielce 1934, s. 160; Z. Małecki, *Między Wisłą a Pilicą. Miechowskie-Opoczyńskie. Studium porównawcze (1815-1864)*, Kielce 1996, s. 21-22.

⁴⁰ Silny autorytet jakim cieszył się wśród ziemian miał wpływ na powołanie go w 1876 r. na ławnika miejscowego sądu granicznego. S. M. Przybyszewski, *Ziemiaństwo. Pałace, dwory i dworki nad Nidą, Nidzią i Szreniawą*, Kazimierza Wielka 2012, s. 30.

⁴¹ Z tego związku pochodziło pięcioro potomstwa: Lucjan (1880-1886); Paulina (1881-1882); Władysław (1884-1946), Zofia (1890-1950), Jan (1893-1984) i Ludwik (1898-1976). H. Śląska, M. Śląski, *Śląski Juliusz...*, s. 117.

⁴² Np. Pełczyńska – Jastrzębskich. D. Rzepniewska, *Problematyka ziemiańska w aktach hipoteki dóbr ziemskich*, [w:] *Ziemiaństwo polskie 1795-1945. Zbiór prac o dziejach warstwy i ludzi*, pod red J. Leskiewiczowej, Warszawa 1985, s. 222-224.

od Juliusza Ehlicha i Dawida Przeworskiego dwa majątki: Ciuślice (180 ha)⁴³ i Turnawiec (99 ha)⁴⁴, zlokalizowane w sąsiednim powiecie miechowskim. O ich zakupie zdecydowały wysokie walory bonitacyjne tamtejszych gleb oraz bliskość cukrowni „Łubna”, która była odbiorcą dla rozwijanej i tam plantacji buraka cukrowego. Prócz tego w Ciuślicach i Turnawcu, Slaski wprowadzał profil zbożowy, specjalizując się w produkcji pszenicy.

Warto zaznaczyć, iż tak jak w przypadku potomstwa z pierwszego małżeństwa, także dzieci z drugiego związku były kształcone, w kierunku przyszłych właścicieli większej własności ziemskiej. Najstarszy z synów – Władysław ukończył elitarne krakowskie gimnazjum, a w latach 1902-1905 Akademię Rolniczą w Dublinach. Po jej ukończeniu otrzymał w zarząd pińczowskie Ciuślice. Z kolei Jana Stanisława skierowano do kieleckiej Szkoły Handlowej, zaś w latach 1910-1913 na kierunek rolniczy na Uniwersytecie Jagiellońskim. Senior rodu wyznaczył go na dziedzica Broniszowa; stąd też podobnie jak Władysław – pełnił pod okiem Juliusza, rolę administratora dóbr rodowych. Najmłodszemu – Ludwikowi – ojciec wyznaczył, iż w przyszłości przejmie Turnawiec. Ten po ukończeniu kieleckiej Szkoły Handlowej (w latach 1908-1914), na początku 1916 r. podjął studia rolnicze w warszawskiej Szkole Gospodarstwa Wiejskiego.

Ważnym wydarzeniem w dziejach Slaskich był zgon Juliusza w listopadzie t. r. Zgodnie z uzgodnionymi wcześniej działaniami rodzinnymi, Władysław został właścicielem Ciuślic a Jan Stanisław – Broniszowa (oraz czasowo zarządzać braterskim Turnawcem). Ponadto miał dokonać spłaty pieniężnej, na rzecz licznego – bo siedmiorga – rodzeństwa, zarówno własnego jak i przyrodniego. W świetle zachowanych danych archiwalnych dokonał tego, na podstawie umów notarialnych, zawartych z rodzeństwem w latach 1918-1919⁴⁵. Powyższe zobowiązanie stanowiło duże wyzwanie dla Jana Stanisława. Starając się temu sprostać, podejmował różne inicjatywy ekonomiczne, mające przynieść spodziewane środki na spłatę rodzeństwa. Część z tych działań – próby chowu krów w kierunku mięsnym (białogrzbietowych) i koni – remontów dla wojska, zakończyły się niepowodzeniem. Skutkiem tego była podjęcie – jak się okazało – zyskowej przetwórnicy serów holenderskich (emantaler), którego bazą surowcową była hodowla krów rasy o tej samej nazwie – własnej i z sąsiednich dworów. Jan Stanisław rozpoczął zakładanie plantacji szkółek krzewów, drzew owocowych i ozdobnych oraz bylin (choć warto

⁴³ APK, Okręgowy Urząd Ziemi [dalej: OUZ], sygn. 6335, *passim*.

⁴⁴ APK, Starostwo Powiatowe w Pińczowie 1919-1939 [dalej: SPwP], sygn. 17, k. 71; sygn. 1090, k. 7-12; A. Bienias, S. M. Przybyszewski, *Czarnocin...*, s. 95-97.

⁴⁵ APK, OUZ, sygn. 4418, k. 20.

zaznaczyć, iż pełni rozwinięcie tej produkcji nastąpiło po 1918 r.)⁴⁶. Te ambitne plany przerwał wybuch I wojny światowej. Front przetaczający się przez ziemie polskie w latach 1914-1915, nie ominął także majątku Slaskich. Miarą tego były zniszczenia zabudowań gospodarczych w Turnawcu oraz rekwizycje zasiewów, bydła i koni; zwłaszcza w 1915 r., ze strony wojsk austriackich. Nie mniej, nie doszło do zniszczenia jak w innych dworach podstawowej infrastruktury gospodarczej; po zakończeniu I wojny światowej, ten fakt, umożliwił stopniowy powrót do normalnego gospodarowania⁴⁷.

W pierwszych latach Polski Odrodzonej, Slascy dzielili losy rodzin ziemiańskich, włączających się w obronę niedawno odbudowanej państwowości oraz będąc aktywnymi działaczami społecznymi. Najmłodszy syn Juliusza – Ludwik zdecydował czasowo zarzucić studia rolnicze i na ochotnika zgłosił się do tworzonego Wojska Polskiego. Służąc w 9 pułku ułanów przeszedł z nimi szlak bojowy, walcząc z siłami ukraińskimi o Lwów (1918-1919), a następnie na Ukrainie i Zabuzu z bolszewikami (1919-1921). Po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej został zdemobilizowany w stopniu podporucznika. Jeszcze w 1921 r. dokończył przerwane przed laty studia rolnicze, co pozwoliło mu ustabilizować się pod względem majątkowym i matrymonialnym. Przejawem tego było objęcie w tym samym roku majątku Turnawiec, który od ponad dziesięciu lat był zarządzany przez brata Jana Stanisława. W czerwcu 1922 r. Ludwik poślubił Elżbietę z Grodzińskich⁴⁸. W przejętym Turnawcu inwestował w rozbudowę stada bydła zarodowego oraz remontów dla wojska; starał się także powielić rozwiązania z rodzinnego Broniszowa, wprowadzając plantacje sadownicze. Z myślą o tym, od 1923 r. Ludwik dzierżawił od Emila Bukowskiego – Michałowice (120 ha)⁴⁹. Dodatkowo, w 1934 r. po śmierci teścia – Michała Grodzińskiego – na jego żonę, Elżbietę spadło administrowanie częścią jego majątku w Oblasie (powiat radomski)⁵⁰.

⁴⁶ J. Slaski, *Majątek Broniszów i Czarnocin w powiecie pińczowskim i ich właściciele*, [w:] *Ziemiaństwo polskie 1920-1945...*, s. 209.

⁴⁷ E. Fryczowa, *Front nad Nidą*, „Pamiętnik Koła Kielczan”, t. 7, Warszawa 1937, s. 41-47.

⁴⁸ W tym czasie także Jan Stanisław zawarł związek małżeński z Felicją z Grodzińskich (1890-1977); z tego związku pochodziły: Juliusz (1920-1990), Teresa (1921-1933), Bronisław (1923-), Halina (1924-) i Krystyna (1928-). S. M. Przybyszewski *Ziemiaństwo...*, s. 30.

⁴⁹ Należał do Związku Hodowców Koni Województwa Kieleckiego; APK, Urząd Wojewódzki Kielecki I, sygn. 3694, k.1-4; K. Nurkowski, *Był dwór... Obraz wsi i dworu w świetle pamiętników rodziny Bukowskich z lat 1843-1939*, Kielce 2000, s. 35.

⁵⁰ Dokupił także ziemi ornej do Turnawca, który liczył 107 ha. W latach 1934-1939 zarządzała przypadłą dla matki Felicji z Helbichów, częścią dóbr; na których znajdowało się gospodarstwo leśne. APK, SPwP, sygn. 17, k. 71; *Spis ziemian Rzeczypospolitej Polskiej w roku 1930. Województwo kieleckie i krakowskie*, opr. T. Epstein, S. Górzyński, Warszawa 1991, s. 22.

Starsi bracia – Władysław i Jan Stanisław – należeli do grupy ziemian, wyróżniających się aktywnością gospodarczą i działalnością społeczną. Pierwszy z nich, prowadzący odziedziczony po ojcu majątek Ciuślice (w latach dwudziestych – 107; w dziesięć lat później powiększony do 148 ha), kontynuował zapoczątkowaną przez ojca, plantację buraka cukrowego, którego odbiorcą była cukrownia „Łubna”. Dodatkowym źródłem utrzymania było stado bydła mlecznego i koni-remontów dla wojska⁵¹. Natomiast Jan Stanisław w Broniszowie (w 1921 r. majątek ten liczył 256 ha), obok tradycyjnego profilu zbożowego wprowadzał niekonwencjonalne wówczas plantacje rabarbaru i szparagów i szkółki nasiennicze. W tej ostatniej dziedzinie, mając już własne doświadczenie, w 1921 r. wraz z producentem tego asortymentu, Waławem Karwackim z sandomierskich Paśmiechów, założył Ziemiańskiej Spółki Hodowli Nasion i Zbóż „Selecta”. Jej siedzibą była Kazimierza Wielka. Lokalizacja nie była przypadkowa; gdyż spółka dostarczała materiału siewnego i sadzeniaków, głównie dla przedstawicieli większej własności ziemskiej, którzy byli zapleczem dla cukrowni i wielkoobszarowych upraw zbóż. Odbiorcami byli, m.in. w ordynacji chroberskiej Wielopolskich, Morstinów z Pławowic, Kowar i Kobylnika, Łubieńskich z Kazimierzy Wielkiej, Andrzeja Wesołowskiego ze Złotej Pińczowskiej, Józef Kleszczyński ze Stognowic i Andrzej Deskur z Sancygniowa, Stanisław Thugutt z Nagorzan. Jednocześnie członkowie Spółki rekrutujący się z ziemian i chłopów, prowadzili doświadczenia z nowymi odmianami; legitymując się w tym względzie sukcesami, np. zarejestrowaną odmianę tzw. żyta i jęczmienia kazimierskiego⁵². Warto zaznaczyć, iż ze względu na powyższe znaczenie dla agrokultury krajowej (tj. szkółkarstwo i nasiennictwo), majątki Slaskich z Broniszowa i Ciuślic zostało wyłączone, spod rygoru reformy agrarnej z 1921 r.

Jan Stanisław słynął w Polsce ze swej działalności szkółkarskiej drzew i krzewów. Od 1920 r. stopniowo rozwijał wielkopowierzchniowe plantacje młodnika drzew (grusze, kaukaskie, czereśni ptasiej, ałyczy, antypki), krzewów owocowych i ozdobnych (zwłaszcza róż); pod koniec lat trzydziestych wynosiły około 70 ha⁵³. Prowadził w tej dziedzinie własne doświadczenia nad produkcją – jako pierwszy w Polsce – jednorocznych i dwuletnich drzewek niskopiennych i półpiennych. W 1926 r. zdecydował się zintensyfikować tę specjalizację, poprzez założenie kolejnej spółki, tym razem z Bronisławem Gałczyńskim. W ten sposób pozyskane środki,

⁵¹ APK, SPwP, sygn. 17, k. 38-42; A. Slaski, *Slaski Władysław Jakub (1884-1946)*, [w:] *Ziemianie polscy...*, t. 2, s. 117.

⁵² APK, Pińczowsko-Miechowskie Stowarzyszenie Plantatorów Buraka Cukrowego w Kielcach 1920-1944, sygn. 4, k. 1-9; OUZ, sygn. 4417, k. 7-9; H. Oziębłowski, S. M. Przybyszewski, *Cukrownia...*, s. 162-163.

⁵³ APK, Okręgowy Urząd Ziemi, sygn. 3865, k. 1-4; J. Slaski, *Majątek Broniszów...*, s. 208.

pozwoły na powstanie w Broniszowie nowoczesnej infrastruktury: przechowalnie materiału szkółkarskiego; pakownie; budynki mieszkalne dla pracowników i klientów oraz sieć dróg bitych i kolei konnej. Od 1929 r. sprowadzał materiał wegetatywny do tworzenia podkładek pod drzewa i krzewy owocowe, z państwa zachodnich a także ZSRR i Chin⁵⁴. W latach trzydziestych wyniki swych prac, nie tylko publikował w specjalistycznej prasie ogrodniczej. W 1936 r. pod kierunkiem prof. Kazimierza Roupperta przygotował dysertację doktorską, pt.: *Obserwacje nad wpływem części nadziemnie pochodzącej ze szczepienia na ukorzenia jabłoni*⁵⁵. U schyłku lat trzydziestych pozycję specjalisty na poziomie krajowym ugruntował, publikując serię popularyzatorskich prac z zakresu nowoczesnego sadownictwa⁵⁶, w 1937 r. był przejściowo redaktorem dodatku „Ogród i Sad” w krakowskim dzienniku „Czas”. Za to dłużej w latach 1938-1939 związał się z miesięcznikiem „Sad i Owoce”⁵⁷.

W okresie międzywojennym synowie Juliusza Śląskiego kontynuowali jego aktywność, jako animatora środowiska ziemiańskiego ziemi pińczowskiej. W powiecie pińczowskim, Władysław pełnił szereg funkcji w organizacjach środowiska ziemiańskiego jak i szerzej producentów rolnych. Był prezesem miejscowego Związku Ziemian, Zarządu Związku Kółek Rolniczych i Okręgowego Towarzystwa Rolniczego⁵⁸. Wraz ze swym przyrodnim bratem – Kazimierzem – oraz gronem ziemian powiatu miechowskiego zawiązał spółkę, której celem była budowa kolei wąskotorowej, mającej obsługiwać lokalnych plantatorów buraka cukrowego⁵⁹. Także najmłodszy Ludwik cieszył się popularnością wśród

⁵⁴ Warto wskazać, iż ten świetnie rozwijający się w Broniszowie, profil produkcji – sady owocowe (jabłoni, wiśni), krzewów porzeczek oraz plantacje rabarbaru i cykorii – Jan Stanisław przeniósł na teren, zakupionego w 1937 r. majątku Czarnocin (liczył on wówczas 112 ha). J. *Ziemiaństwo w Drugiej Rzeczypospolitej*, w: *Dwór polski. Zjawisko historyczne i kulturowe*, pod red. L. Kajzera, Kielce 2008, s. 535; K. Nurkowski, *Był dwór...* s. 17.

⁵⁵ *Słownik biograficzny techników polskich*, z. 9, Warszawa, 1998, s. 119.

⁵⁶ M.in.: *Podstawowe wytyczne dla zakładających sad...* (1936); *Formowanie i przycinanie drzew; Sadownictwo karłowate* (1937), *Plantacje jagodowe* (1939); tamże.

⁵⁷ Najmniej informacji zachowało się na temat najmłodszego Juliusza. Wiemy, iż ten do swej śmierci w 1937 r., współzarządzał wraz z synem, inż. rolnictwa Stanisławem (1898-1971), kupionym przez 26 laty majątkiem w Skorczowie (powiat pińczowski). Liczył on wówczas 168 ha; gdzie na 150 ha rozwijał tradycyjny produkcję zbożową i roślin okopowych i pastewnych. W 1938 r. majątek został podzielony między sukcesorów (troje potomstwa); z czego dwór i niewielkie 50 ha gospodarstwo zostało przy Stanisławie; APK, Wydział Powiatowy w Pińczowie 1919-1939, sygn. 659, k. 190-193; OUZ, sygn. 5110, k. 1-3; H. Śląska, *Śląski Stanisław (1898-1971)*, w: *Ziemiaństwo polscy XX w. Słownik biograficzny*, t. 2, Warszawa 1994, s. 126.

⁵⁸ A. Śląski, *Śląski Władysław...*, s. 117.

⁵⁹ W Boszczyńsku liczącym w końcu lat dwudziestych 169 ha; grunty orne zajmowały 138 ha; przeznaczone pod buraka cukrowego i zboża; APK, WPwP sygn. 6569, k. 191.

miejscowych ziemian i gospodarzy wiejskich. Dowodem był wybór na prezesa Okręgowego Towarzystwa Organizacji i Kółek Rolniczych w Kazimierzy Wielkiej⁶⁰. W dwa lata później wszedł do kolegiального organu administracji państwowej, przyjmując posadę sekretarza Biura Wojewódzkiego Komitetu Spraw Finansowo-Rolnych. Organ ten rozstrzygał, m.in. spory ekonomiczne między rolnikami oraz oceniał zasadność parcelacji zadłużonych majątków ziemskich. Od 1933 r. Ludwik objął posadę dyrektora Kieleckiej Izby Rolniczej, organu samorządu branżowego producentów i przetwórców sektora rolnego⁶¹. Aktywność publiczną demonstrował także Jan Stanisław. Na trwałe związał się z działalnością organizacji rolniczych – producentów buraka cukrowego i szkółkarzy (m.in. był członkiem-założycielem Związku Rolników z Wyższym Wykształceniem, Związku Producentów Nasion Buraka Cukrowego w Warszawie i Towarzystwa Produkcji Nasion Zielarskich „Planta” – oba z siedzibą w Warszawie; członkiem Rady Nadzorczej Spółdzielni „Rolnik” w Kazimierzy Wielkiej)⁶².

Na marginesie tej kwestii warto wskazać, iż Jan Stanisław mając szerokie kontakty wśród zamożnej arystokracji i ziemiaństwa, był pozyskany do organizowania Stronnictwa Zachowawczego. Powołanie tego ugrupowania miało swych orędowników wśród większej własności Poznańskiego, Krakowskiego i Kieleckiego. W tym ostatnim organizatorami byli Aleksander Erwin Wielopolski, August Potocki, Konstanty Broel-Plater, Eustachy Dobiecki i Jan Stanisław. Slaski, z myślą o pozyskaniu szerszego poparcia w lipcu 1922 r. organizował nieformalne zjazdy konserwatywnych ziemian w południowej części ówczesnego województwa kieleckiego tj. powiaty miechowski i pińczowski. Ostatecznie organizacja ta powstała w październiku t. r.; jednakże z uwagi na anachroniczny program społeczny i polityczny, okazała się efemerydą. Niemniej nie zachowały się informacje dotyczące aktywności i preferencji politycznych pozostałych braci; zwłaszcza w okresie pomajowym (kwestią otwartą pozostaje stosunek do sanacji; przedstawiciele środowisk konserwatywnych prezentowali zróżnicowaną postawę wobec piłsudczyków, od akcesu do obozu rządzącego po niechęć i unikanie deklaracji poparcia)⁶³.

W latach II wojny nastąpiły dramatyczne wydarzenia w dziejach rodu

⁶⁰ APK, OUZ, sygn. 4418, k. 2-5; S. Borkowicz, *Historia organizacji...*, s. 164-165.

⁶¹ Na marginesie, także brat przyrodni; Kazimierz cieszył się autorytetem w powiecie pińczowskim, gdzie przez wiele lat, pełnił funkcję sędziego pokoju i ławnika. L. Slaski, *Wspomnienia...*, s. 56; tenże, *Lata wykreślone z życia*, Kraków 1992, s. 134-135.

⁶² APK; Wydział Powiatowy w Pińczowie 1919-1939, sygn. 659, k. 190-193; OUZ, sygn. 5110, k. 1-3; H. Slaska, *Slaski Stanisław...*, s. 126.

⁶³ *Korespondencja rodzinna Wielopolskich z Chrobrza (okres II Rzeczypospolitej)*, opr. M. Przeniosło, Kielce 2009, s. 269-270.

Slaskich. Dwory Władysława, Jana Stanisława i Ludwika przyjęły uciekinierów z Poznańskiego; po kampanii wrześniowej znaleźli tam schronienie inżynierowie z rodzinami, zatrudnieni przy plantacjach szkółek młodników. Ludwik zmobilizowany do macierzystego 9 Pułku Ułanów Małopolskich, przeszedł z nim szlak bojowy. Następnie w końcu września 1939 r. przekroczył granicę z Węgrami, gdzie został internowany. Powrócił do kraju w 1940 r. i osiadł w Turnawcu. Tu do końca wojny pełnił funkcję administratora, w majątku przejętym przez hitlerowskich okupantów jako Liegenschaft⁶⁴.

W podobnym położeniu znalazł Jan Stanisław. Od 1940 r. nałożono na niego – administratora Broniszowa – obowiązek dostarczania kontyngentów: mleka, sera żółtego i drzewek owocowych. Współpracował z miejscowym komendantem Obwodu Pińczowskiego ZWZ-AK, kpt. Romanem Zawarczyńskim ps. „Sewer”. Udzielał mu pomocy aprowizacyjnej oraz ukrywał osoby poszukiwane przez Gestapo. Dwór w Broniszowie i Ciuślicach włączył się w typową dla ziemian działalność pomocową dla inteligencji krakowskiej i warszawskiej; śląc paczki żywnościowe i odzież. Tego typu akcje prowadzono w ramach ziemiaństwa pińczowskiego na rzecz członków Związku Literatów (m.in. Adolfa Nowaczyńskiego i Marii Rodziewiczówny) i profesury UJ⁶⁵. Jesienią 1944 r., w czasie operacji „Burza”, gdy przejściowo miejscowy 120 pułk AK wyzwolił rejon Kazimierzy Wielkiej, Broniszów był bazą wypadową dla oddziału kpt. „Sewera”. Na początku 1945 r. w dramatycznym okresie przejścia frontu przez ziemię pińczowską, doszło do grabieży inwentarza żywego przez wojska niemieckie a następnie radzieckie. Po zakończeniu wojny, w lutym t. r., z obawy przed aresztowaniem przez władze komunistyczne, Jan Stanisław wraz z rodziną był zmuszony do opuszczenia Broniszowa; te zostały rozkradzione i zdewastowane. Zwłaszcza dramatycznie przedstawiała się kwestia rabunku plantacji drzew i krzewów w Czarnocinie i Broniszowie⁶⁶. Jego brata Władysława zatrzymano a następnie osadzono wraz z grupą miejscowych ziemian w więzieniu w Pińczowie. Po trzech miesiącach został zwolniony; jednak nie wrócił do Ciuślic; osiadł w Krakowie, gdzie do przedwczesnej śmierci, w listopadzie 1946 r., pełnił funkcję dyrektora Instytutu Naukowego Organizacji i Kierownictwa⁶⁷.

⁶⁴ Na marginesie warto dodać, iż Niemcy zajęli także Skorczów zarządzany przez jego bratanka – Stanisława. L. Slaski, *Wspomnienia...*, passim; H. Slaska, *Slaski Stanisław...*, s. 126.

⁶⁵ J. Gapys, *Zaangażowanie i ofiarność ziemiaństwa na rzecz Polskiego Czerwonego Krzyża w dystrykcie radomskim w latach 1939-1945*, [w:] *Wieś polska, wobec wyzwań, przełomowi zagrożeń (XIX i XX w.)*, pod red. M. Przeniosła i S. Wiecha, t. 1, Kielce 2002, s. 196-202.

⁶⁶ S. Iwaniak, *Reforma rolna w województwie kieleckim*, Warszawa 1975, s. 191.

⁶⁷ A. Slaski, *Slaski Władysław...*, s. 117. Przy własności ziemskiej pozostał jedynie jego bratanek Stanisław, którego Skorczów nie podlegał przepisom reformy rolnej (gospodarował do śmierci w 1971 r.;

Także Jan Stanisław starał się dostosować do nowych warunków. W latach 1945-1947 uczestniczył w tworzeniu Katedry Ogrodnictwa na Wydziale Rolniczo-Leśnym Uniwersytetu Poznańskiego. W 1946 r. habilitował się na podstawie swych wieloletnich badań nad mrozoodpornością drzew owocowych. Był także członkiem Rady Naukowej dla Zagadnień Ziemi Odzyskanych przy Ministrze Rolnictwa i Reform Rolnych⁶⁸. W czasach represji stalinowskich w Polsce, w 1949 r. Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego odmówiło Śląskiemu, uznania tytułu habilitacyjnego i zakazało nauczania w szkolnictwie wyższym. W grudniu t. r. został zwolniony z uniwersytetu. W tej sytuacji powrócił do Krakowa i odnowił współpracę z dawnym współnikiem – B. Gałczyńskim. Tego efektem było odbudowanie na Zakrzówku szkółki ogrodniczej; gdzie, m.in. kontynuował swe badania nad odmianami drzew i krzewów owocowych oraz roślin ozdobnych. Pewną zastępczą formą pracy naukowej i dydaktycznej były zajęcia zlecone przez Wydział Rolnictwa UJ (w latach 1949-1951 i 1971-1983). Mimo tych trudności, zdołał publikować dwa podręczniki, liczne artykułów naukowych i recenzji; w sumie w dorobku Jana Stanisława znalazło się około 250 pozycji⁶⁹. Swoistym zwieńczeniem jego pracy naukowej było nadanie w 1983 r. tytułu doktora honoris causa Akademii Rolniczej w Poznaniu. W rok później zmarł (24 czerwca) w Krakowie⁷⁰. Równie dramatycznie potoczyły się losy Ludwika. Ten podobnie jak brat, jako specjalista z dziedziny rolnictwa, podjął pracę w charakterze dyrektora Działu Rolnego Państwowych Nieruchomości Ziemskich. Niesłusznie oskarżony o sabotaż w ramach sprawy Maringe'a, w 1951 r. został skazany przez sąd wojskowy na 10 lat więzienia. Po sześciu latach, w czasie odwilży popaździernikowej w Polsce został wypuszczony na wolność. Po rehabilitacji w latach 1956-1970 pracował w Biurze Projektów Gospodarstwa Rolnych w Poznaniu⁷¹.

Losy Śląskich są symptomatyczne dla dziejów średniozamożnej szlachty małopolskiej, zarówno w okresie nowożytnym jak i XIX-XX w. Patrząc z szerszej perspektywy, wykazywali silną mobilność, w wymiarze geograficznych i aktywności

zmarł bezzennie).

⁶⁸ Przygotował wówczas kilka publikacji książkowych w zakresie sadownictwa i szkółkarstwa; w tym pierwszy w Polsce podręcznik akademicki (*Szkółkarstwo polskie*, t. 1-2, Poznań 1949) *Słownik biograficzny techników...*, s. 119; *Nekrolog*, „Dziennik Polski” nr 150, 24 VI 1984, s. 4.

⁶⁹ H. Ślaska, *Ślaski Jan Stanisław (1893-1984)*, [w:] *Ziemiaństwo polskie XX wieku. Słownik biograficzny*, t. 2, Warszawa 1994, s. 120.

⁷⁰ W jego szkółce odbywały się praktyki studenckie; był także członkiem zagranicznych i polskich organizacji ogrodniczych, m.in. Polskiego Towarzystwa Botanicznego, Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Ogrodnictwa; członek Rady Naukowej Instytutu Sadownictwa w Skierniewicach, Komisji Biologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk; Red., *Ślaski Jan Stanisław (1893-1984)*, w: *PSB*, t. 50, Warszawa 2015, s. 501.

⁷¹ W. Wiśniewski, *Ślaski Jarosław...*, s. 503.

ekonomicznej i społecznej. Warto wskazać, iż silnie rozrodzeni potomkowie Tomasza – protoplasty małopolskich Slaskich i ich gałęzi broniszowskiej - posiadali dobra w różnych częściach tego regionu: powiatach proszowickim, krakowskim, miechowskim, pińczowskim. Znamienne, iż w przypadku części poszczególnych gałęzi, w epoce I RP jak i XIX-XX w. ten sam majątek znajdował się w rękach danej gałęzi przez jedno – najwyższe dwa pokolenia. Jak ustalił Wiśniewski, najdłużej znajdował się Szarbia (1695-1795) oraz tytułowy Broniszów (1859-1845)⁷². Inny badacz, Stanisław Przybyszewski szacował, iż łącznie „w okresie trzech stuleci w rękach rodu znajdowało się około 60 wsi”⁷³. Na powyższy stan rzeczy miały wpływ wojny a w okresie niewoli powstania i związane z tym uczestnictwo w ruchu niepodległościowym, wiążący się z represjami i konfiskatą mienia. Determinował go także wskazywane silne rozrodzenie rodu, które wymuszało działy rodzinne, prowadzące do rozdrobnienia zgromadzonych dóbr; z drugiej do spląty absorbujące znaczne środki beneficjenta. Te stan rzeczy osłabiał możliwości awansu w hierarchii warstwy ziemiańskiej. W konsekwencji, o ile jeszcze w epoce schyłku I RP obserwujemy ożenki z przedstawicielkami zamożnych rodów, to w XIX-XX w. strategia matrymonialna obejmują tę samą grupę majątkową, tj. średniego ziemiaństwa. We wskazanym okresie Slascy z właściwą dla tej sfery ziemiaństwa, aktywnością zasilali szeregi organizacji społecznych i ekonomicznych; głównie odnoszących się do działalności rolniczej. Z drugiej ich losy potwierdzają – postępujący się od końca XVIII w., w wymiarze regionu i kraju – proces deklasacji część ziemiaństwa, na tle „rozpraszenia ich fortun, utraty pozycji przez emigrację, sekwestry i konfiskaty przez zaborców czy licytacji majątków z powodu ich niewypłacalności”⁷⁴. Stąd też w okresie XIX i XX w., zmagania Slaskich w sferze ekonomicznej były nakierowane, na zachowanie pozycji i prestiżu społecznego, średniozamożnego przedstawiciela spadkobierców tradycji herbowej.

Малопольский род Сласских (польск. Slaskich) – линия на Бронисове (польск. Broniszowie) – пример среднесостоятельной шляхты пинчевской земли в XIX - XX в.

Статья демонстрирует историю одной из малопольских веток Сласских, то есть владельцев Бронисова в периоде XIX-XX в. Они являются представительным

⁷² Tenże, *Aneks. Ród...*, s. 325.

⁷³ S. M. Przybyszewski, *Czarnocin...*, s. 99.

⁷⁴ I. Rychlikowa, *Ziemiaństwo polskie 1795-1945. Obraz struktury społecznej*, „Dzieje Najnowsze”, 1986, nr 2, s. 117.

примером среднесостоятельных земель, перед которым в этом периоде стал вопрос адаптации к новым, капиталистическим условиям ведения хозяйства. Статья старалась выявить, что упомянутая имущественная и общественная позиция Сласких была результатом проблем со стабилизацией состояния владения в предыдущих двух столетиях. Обратив в нем также внимание на аспект активности представителей этого рода в экономических и общественных учреждениях, что вписывало их в круг неформальных лидеров местного сообщества пинчевской земли.

Ключевые слова: Бронишов, XIX-XX в., род Сласких

House of Śląscy from Lesser Poland – the House from Broniszów – an example of middle-class rich nobles of the Pińczów land from the 19th to the 20th century

The article presents the story of the one of the branches of the House of Śląscy from Lesser Poland, that is the owners of Broniszów in the period from the 19th to the 20th century. They constitute a representative example of a middle-class rich gentry which had to adapt itself to the new, capitalistic management conditions in this period. The paper aimed at showing that the mentioned material and social standing of the House of Śląscy resulted from the problems with stabilization of the holding in the previous two centuries. Moreover, the article also draws attention to the activity of the representatives of this House in economic and social institutions, which made them informal leaders of the local community of the Pińczów land.

Keywords: Broniszow, XIX-XX centuries, Slaski family

Kleinpolnische Dynastie von Śląscy – eine Linie in Broniszów – ein Beispiel des bürgerlichen Adels des Pińczów-Landes in 19. -20. Jahrhundert

Der Artikel präsentiert die Geschichte eines der Kleinpolnischen Zweige von Śląscy, d. h. dem Besitzer von Broniszów in der Zeit des 19. bis 20. Jahrhunderts. Sie sind ein prägnantes Beispiel für eines bürgerlichen Grundbesitzer, vor dem in dieser Zeit die Frage der Anpassung an neue, kapitalistische Wirtschaftsbedingungen aufgeworfen wurde. Die Arbeit versuchte zu beweisen, dass das erwähnte Eigentum und die soziale Position der Familie Śląscy das Ergebnis von Problemen mit der Stabilisierung des Eigentums in den zwei vorhergehenden Jahrhunderten war. Es wurde auch die Aufmerksamkeit auf der Tätigkeit von Vertretern dieser Familie in wirtschaftlichen und sozialen Einrichtungen gezogen, was sie in den Kreis der informellen Führer der lokalen Pińczów-Landgemeinschaft eingetragen.

Schlüsselwörter: Broniszów, 19. und 20. Jahrhunderts, Dynastie von Śląscy

**La famille de Śląscy en Petite Pologne - la ligne à Broniszów –
un exemple de la petite bourgeoisie de Pińczów aux XIXème et XXème siècles**

L'article présente l'histoire de l'une des branches de Śląscy de la Petite Pologne, c'est-à-dire les propriétaires de Broniszów aux XIXe et XXe siècles. Ils sont un exemple représentatif d'une noblesse terrienne de la classe moyenne, devant lequel la question de l'adaptation à de nouvelles conditions économiques capitalistes a été soulevée pendant cette période. Nous avons essayé de montrer dans cet ouvrage que la propriété et la position sociale mentionnées de la famille silésienne étaient le résultat des problèmes avec la stabilisation des possessions dans les deux siècles précédents. On a fait aussi l'attention à l'aspect de l'activité des représentants de cette famille dans les institutions économiques et sociales, ce qui les a placés dans le cercle des leaders informels de la communauté locale de Pińczów.

Mots clés: Broniszow, XIXe et XXe siècles, La famille de Śląscy

